

Державний комітет архівів України
Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства

ПАМ'ЯТКИ

археографічний
щорічник

10'2009

ББК 79.3 (4Укр) я5 + 63.3 (4 Укр) я5

П 15

Пам'ятки : археографічний щорічник / Держкомархів України, УНДІАСД ; редкол.: І. Б. Матяш (гол. ред.) та ін. – К., 2009. – Т. 10. – 256 с.

До щорічника включено публікації, в яких на базі архівних документів всебічно розкрито історію України, її адміністративних установ як у межах, так і поза межами у різні хронологічні періоди, представлено невідомі та маловідомі документи щодо діяльності історичних особистостей минулого, документи яких зберігаються у вітчизняних та зарубіжних архівах. Започатковано рубрику, присвячену ювілейним датам сучасних архівістів.

Для істориків, архівістів, викладачів вищих навчальних закладів та інших зацікавлених читачів.

Редакційна колегія:

І. Б. Матяш (*головний редактор*)

І. Н. Войцехівська, Л. А. Дубровіна, С. Г. Кулешов,
С. В. Кульчицький, В. С. Лозицький, К. Є. Новохатський,
Л. П. Одинока, Р. Я. Пиріг, П. С. Сохань,
Є. В. Старостін, М. Ф. Шумейко

Зареєстровано у Міністерстві України у справах преси та інформації
04.06.1997 серія КВ № 2681

Зареєстровано Вищою атестаційною комісією України
як фахове видання зі спеціальності «Історичні науки»
(Бюлетень ВАК України, 1999, № 4)

Рекомендовано до друку Вченою радою Українського
науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства
(Протокол № 11 від 25 листопада 2009)

Розповсюдження та тиражування
без офіційного дозволу УНДІАСД забороняється
При передруку публікацій посилання на «Пам'ятки» обов'язкове

© Український науково-дослідний
інститут архівної справи
та документознавства, 2009
© Автори публікацій, 2009

УДК [94:341.74](477)“1918”

Срібняк Ігор

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕПАТРІАЦІЇ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ З АВСТРО-УГОРЩИНИ У 1918 р. (джерела до історії української військової дипломатії)

У публікації проаналізовано діяльність Військово-санітарної комісії Української Держави у 1918 р., яка була відряджена до Австро-Угорщини з метою організації репатріації полонених українців, визначено специфіку її роботи.

Ключові слова: Військово-санітарна комісія, репатріація, полонені українці, Австро-Угорщина.

В публикации проанализировано деятельность Военно-санитарной комиссии Украинской Державы у 1918 г., которая была отправлена до Австро-Венгрии с целью организации репатриации военнопленных украинцев, определено специфику её работы.

Ключевые слова: Военно-санитарная комиссия, репатриация, военнопленные украинцы, Австро-Венгрия.

In the article it is analyzed the activity of The Military and Sanitary Committee of the Ukrainian State in a field of organization the process of the Ukrainian prisoners of war repatriation from Austria-Hungary in 1918. It was also determined specific features of the Committee's functioning.

Key words: The Military and Sanitary Committee, repatriation, the Ukrainian prisoners of war, Austria-Hungary.

Діяльність Союзу визволення України в Німеччині мала позитивні наслідки не тільки у справі широкого інформування європейської громадськості про українські справи, організації окремих таборів для полонених українців та формування національних військових з'єднань, але й значною мірою підготувала урядові кола цієї країни до сприйняття України як дружньої держави. При сприятливих умовах такий імідж України відкрив можливість сподіватися і на швидше вирішення проблеми обміну військовополоненими. Важливим було й те, що в Австро-Угорщині активно діяло посольство Української Держави, співробітники якого доклали усіх зусиль для налагодження процесу репатріації полонених українців із імперії. В його склад було уведено й одного з провідних діячів СВУ – А. Жука, який мав багатий досвід роботи з полоненими українцями та широкі знайомства з австрійськими урядовцями різних рангів, що давало змогу сподіватися на швидке повернення довголітніх українських бранців додому.

Водночас ставало зрозумілим, що проблему евакуації вояків-українців можна було ефективно вирішити лише спеціальною місією, яка

© Срібняк Ігор, 2009

б мала відповідні повноваження від українського уряду. Тому вже 4 липня 1918 р. у Києві було створено «Військово-санітарну комісію Українського військового міністерства для справ військових полонених у Австро-Угорщині» на чолі з сотником Байловим¹, до складу якої увійшли представники управління військових комунікацій, військово-санітарної управи, Українського і Російського Червоного Хреста, департаменту в справах біженців Міністерства внутрішніх справ, Міністерства шляхів сполучення, залізничної централі, а також представники місії Німеччини та Австро-Угорщини в Україні. На спільних нарадах було вироблено й спільний план евакуації полонених українців на батьківщину і маршрути перевезення їх².

Комісія у своїй діяльності повинна була керуватися інструкцією від 10 серпня 1918 р., підписаною начальником Головного штабу генеральним значковим О. Галкиним та начальником Комісії у справах полонених у Києві Г. Сиротенком (Текст цієї інструкції публікуємо нижче). Головним її завданням стало «прискорення обміну полоненими та державна допомога полоненим українським громадянам до повернення їх у рідний край», а також організація «можливо негайної отправки полонених на Україну»³.

Для виконання цих завдань комісія мала відвідати табори полонених вояків російської армії для ознайомлення зі становищем українських громадян, визначення їхньої чисельності та надання їм санітарної, моральної та матеріальної допомоги. Разом з тим вона повинна була подбати про організацію збірних пунктів та вироблення маршрутів їхнього перевезення. В порозумінні з посольством УНР у Відні комісія мала звернутися до відповідних інституцій Австро-Угорщини з конкретними пропозиціями щодо поліпшення харчування полонених українців, полегшення для них табірної режиму, збільшення денного заробітку та «улаштування зв'язку наших полонених з Україною»⁴.

Комісія прибула до Відня тільки на початку жовтня 1918 р. та негайно приступила до роботи, розпочавши підготовку до репатріації полонених українців. Призначення на посаду голови комісії отамана (майора) д-ра А. Окопенка, яке відбулося 15 жовтня 1918 р.⁵, значно активізувало її діяльність. Протягом жовтня 1918 р. комісія відправила до України два ешелони (з 1600 полоненими, переважно з числа інвалідів). Революційні події в межах австрійської монархії, що призвели до виникнення кількох незалежних держав, а також капітуляція Австро-Угорщини перед Антантою, значно ускладнили роботу комісії. Почався стихійний рух полонених українців, які зосереджувалися в українській збірній станиці у Відні, що була влаштована заходами окремої місії ЗУНР (голова – полковник Є. Сікевич) в артилерійських бараках. У листопаді-грудні 1918 р. через неї пройшло понад шість тисяч полонених українців з Наддніпрянщини і 30 тис. – із Надністрянщини⁶.

Голова комісії А. Окопенко особисто доклав чимало зусиль для репатріації полонених українців на міжнародному рівні. Він провів серію переговорів з представниками урядів Австрії, Німеччини, Чехії, Румунії

щодо можливості перевезення вояків (як прямими, так і транзитними маршрутами), про лікування українських інвалідів у місцевих шпиталях, а також про надання їм медичної та харчової допомоги⁷. Слід відзначити, що з А. Окопенком координувала свої дії українська місія в справах полонених українців, яка утримувалася консульством ЗУНР у Відні. Крім того, Військово-санітарна комісія в Австро-Угорщині працювала у тісному контакті з місією у Берліні, приймаючи у «переходових станицях» у Відні та Празі полонених українців з Німеччини.

Таким чином, за дуже короткий час діяльності Військово-санітарна комісія у справах полонених українців у Австро-Угорщині розпочала процес репатріації полонених українців та подбала про його організаційне забезпечення. Проте у зв'язку з капітуляцією та розпадом австрійської імперії діяльність комісії мала обмежені результати, хоча й створила необхідні передумови для роботи військово-санітарних місій УНР, заходами яких українським військовикам почала надаватись необхідна лікарська та гуманітарна допомога у низці спеціальних приймально-розподільчих пунктів (станіць).

¹ Шлях. – 1919. – 13 вересня. – Ч. 56.

² ЦДАВО України, ф. 3519, оп. 1, спр. 2, арк. 50 а зв.

³ Там само, ф. 3696, оп. 2, спр. 305, арк. 1.

⁴ Там само, арк. 1–2 зв.

⁵ Там само, ф. 3192, оп. 1, спр. 6, арк. 15.

⁶ Там само, арк. 16.

⁷ Там само, арк. 17, 25, 29.

ІНСТРУКЦІЯ ГОЛОВНОГО ШТАБУ
ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТЕРСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНІЙ КОМІСІЇ ДЛЯ СПРАВ ВІЙСЬКОВИХ
ПОЛОНЕНИХ У АВСТРО-УГОРЩИНІ

10 серпня 1918 р.

§ 1. Комісія засновується для прискорення обміну полоненими та державної допомоги полоненим українським громадянам до повернення їх у рідний край.

§ 2. Для сеї мети Комісія, за згодою Військового міністерства Австро-Угорської держави:

- а) об'їздить всі табори, де живуть українські полонені;
- б) дає їм санітарну, моральну, а по змозі і матеріальну допомогу;
- в) організує можливо негайну отправку полонених на Україну.

§ 3. Для виконання свого завдання Комісія має:

а) зібрати відомості про стан, заняття, міста праці, кількість та спосіб звільнення з праці полонених;

б) приготувати, в порозумінні з відповідними австро-угорськими владами, збірні пункти полонених та все те, що буде потрібним для урегулювання та прискорення відправки;

в) виробити, в порозумінні з місцевими владами, схему евакуації та повідомити про неї Сталу Комісію за для зв'язку з українськими залежними владами, що[б] не задержати передачу полонених на кордоні.

§ 4. Комісія повідомляє Українське Посольство у Відні про свій приїзд та напрямок діяльності і в міру потреби звертається за допомогою до нього.

§ 5. Комісія входить в контакт з тією інституцією Військового міністерства Австро-Угорської держави, яка завідує справами полонених, та старається перед нею [про] можливі полекшення становища полонених, як-то:

а) про побільшення для них денного заробітку;

б) поліпшення: харчування, санітарної допомоги, військового режиму;

в) улаштування зв'язку наших полонених з Україною, себ-то доставки листів, пакунків та грошей і взагалі Комісія має зробити все, що буде можливим на користь полонених.

§ 6. Усі зносини з австро-угорської влади Комісія провадить безпосередньо.

§ 7. З українською владою комісія зноситься телеграфічно й листовно, або іншими способами, через Сталу Комісію для справ полонених при Головному штабі.

§ 8. Комісія складає звіти зі своєї діяльності перед тією ж Сталою Комісією і їй же повідомляє про санітарний стан полонених. Звіти і звідомлення даються щомісяця.

§ 9. В негайних випадках Комісія має посилати одного із своїх членів до Сталої Комісії з належними докладами.

§ 10. Комісія вживає для свого листування штампель з написом: «Військово-Санітарна Комісія Українського Військового Міністерства для справ військових полонених у Австро-Угорщині» та гербову печатку з написом: «Військово-Санітарна Комісія Українського Військового Міністерства у Австро-Угорщині».

§ 11. Склад комісії та кошти її призначені в особому наказі В.М.У.Д. з дня 4-го липня 1918 р. ч.297.

Начальник Головного штабу Генеральний Значковий

Галкин (підпис)

Голова Комісії по справам військовополонених при Головному штабі

Сиротенко (підпис)

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 305, арк. 1–2 зв. Засвідчена копія, машинопис.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

- Мицик Юрій* Із джерел до історії Кримського ханства XVII ст. 3
- Катренко Андрій, Катренко Ярослав* Їх об'єднували сповідувані демократичні ідеали та любов до України і її народу (Листи І. Л. Шрага М. С. Грушевському) 16

ВОЄННА ІСТОРІЯ

- Срібняк Ігор* Організація репатріації полонених українців з Австро-Угорщини у 1918 р. (джерела до історії української військової дипломатії) 58
- Назарук Юлія* Зростання політичної свідомості полонених українців у 1917 р.: від автономізму до самостійності 62
- Молдован Яна* Участь Андрія Жука в українському національно-визвольному русі під час Першої світової війни 68

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ

- Макієнко Олексій* Документальна спадщина установ м. Херсона в реаліях постреволюційної доби (перша половина 1920-х років) 77
- Петрук Олена* План земельної реформи Народного міністерства земельних справ УНР періоду Директорії (за документами ЦДАВО України) 93

ІСТОРІЯ ЕМІГРАЦІЇ

- Горбатюк Микола* Створення та початковий етап діяльності Українського центрального комітету (УЦК) у Польщі (квітень 1921 – січень 1922 рр.) 103
- Глушан Олена* С. В. Бородаєвський: документи до біографії 124

ЗАРУБІЖНА УКРАЇНІКА

- Матяш Ірина* Невідомі листи Михайла Грушевського з Бібліотеки та архіву Канади 138

Палієнко Марина Невідомі джерела про долю архівної спадщини
Вячеслава Липинського (за матеріалами листування о. Теофіла
Горникевича та Євгена Зиблікевича) 149

НАУКА І КУЛЬТУРА

Кулешов Сергій Рідкісна пам'ятка з тюркським рунічним написом . 172

Шипко Людмила Епістолярні матеріали особового архівного
фонду В. І. Беляєва 174

Поліщук Тетяна Мемуаристика у творчій спадщині
Олександра Лазаревського (за публікаціями у журналі
«Киевская старина») 190

Ємчук Оксана «Чекаю на Ваш суд – правий, милостивий...»
(Із епістолярної спадщини Сергія Маслова) 202

ПЕРСОНАЛІЇ

Власенко Валерій На ниві науки і мистецтва (до біографій
Юрія Русова та Наталії Геркен-Русової) 212

ІНФОРМАЦІЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Войцехівська Ірина «Круглий стіл» в Інституті історії України
НАН України 237

Карамаш Сергій 8-а Всеукраїнська наукова конференція 238

Саприкіна Олена Міжнародний навчальний семінар «Проблеми
комплектування та експертизи цінності архівних документів» . . 241

ЮВІЛЕЇ

Зворський Сергій Талановитий вчений з новаторською жилкою:
до ювілею К. Т. Селіверстової 246

Відомості про авторів 250